Рецензия

от проф. д.ф.н. Веселин Дафов

на дисертационен труд, представен от Катя Росенова Димитрова, за присъждане на научната степен „доктор“ (професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по…(Методика на обучението по философски дисциплини)) със заглавие:

„Очакванията на учениците към учителя по философия и гражданско образование като детерминанта за неговия „Професионален Аз-образ“ (8–12 клас)“

Представеният дисертационен труд е посветен на актуален, социално значим и методологически сложен проблем, а именно - изграждането на „Професионален Аз-образ“ на учителя по Философия и гражданско образование в условията на трансформираща се образователна среда и променящи се ученически очаквания. Работата е структурирана в две основни части - теоретична и емпирична. Освен това съдържа Увод, Заключение, Библиография, Приложения и формулирани Научни приноси. Общият обем на труда е 182 страници.

Още във Въведението Катя Димитрова ясно формулира основния научен проблем - разминаването между традиционните педагогически модели и очакванията на новите поколенията към съвременния учител. С оглед на това и фигурата на учителят вече не се разглежда предимно като институционален носител на знание, а като социален медиатор, ценностен ориентир и комуникативен център на образователния процес (например стр. 40 и стр. 141 от Дисертацията). Важно е да се отбележи и че в дисертацията не се третира учителската идентичност като фиксирана професионална характеристика, а като динамичен, биващ в отношения и с други реалности, и социално конструиран феномен, който се формира във взаимодействието между професионалната саморефлексия на учителя, институционалните очаквания и ученическите възприятия и оценки.

Тази нагласа и изследователска перспектива в работата придава на труда отчетливо интердисциплинарен характер – между философия на образованието, педагогика, социална психология, комуникационна теория и философска антропология.

Дисертационният труд на Катя Димитрова е преминал успешно през вътрешно обсъждане и защита. Според представените наукометрични данни досегашната работа отговаря на минималните изисквания за придобиване на научна степен „доктор“.

1. Актуалност и значимост на темата

Темата е безспорно актуална както в национален, така и в международен контекст. Още повече като се имат предвид и приноса към световната философия на философската общност и образованието по философия в България, намерил израз в инициираните от Софийския университет: 1/въвеждане на предметните цикли по Философия, Свят и Личност (днес вече – „Гражданско образование“), 2/ Национална, Международна и към днешна дата Световна олимпиада по философия, както и националната Олимпиада по Гражданско образование. Изглежда, че всяка една съвременна образователна система, за да бъде действително такава, следва да може да преминава през процес на трансформация. Този път спецификите на трансформацията е свързана с: дигитализацията, кризата на авторитета, промяната в комуникационните модели, засилената роля на емоционалната интелигентност и нарастващите очаквания към училището като институция за социална и гражданска подготовка.

Катя Димитрова справедливо отбелязва, че именно учителят по Философия и гражданско образование заема особено място в този процес, тъй като неговата функция не е само информативна, а и нормативна, интерпретативна и ценностно-ориентираща.

В изследването се поставя един съществен въпрос: дали легитимността на учителския авторитет в съвременното училище вече не се основава предимно на институционалната позиция, а на способността на учителя да бъде разпознат от

учениците като автентичен, справедлив, емпатичен и комуникативно адекватен професионален субект. Според мен тази теза има сериозна теоретична и практическа стойност.

2. Философски основания и онтологичен статус на „Професионалния Аз-образ“.

Един от най-съществените приноси на дисертацията е опитът да бъде концептуализиран „Професионалният Аз-образ“ като относително устойчив, но динамично актуализиран конструкт. От философско-онтологична гледна точка това понятие е разгърнато в единството на един личностен, социален, комуникативен и институционален феномен. Катя Димитрова успешно избягва свеждането на учителската идентичност до набор от компетентности, административни критерии или професионални квалификации (каквато опасност има, а и в немалко изследвания в крайна сметка се прави точно това). В дисертацията се застъпва разбирането, че учителската идентичност е процесуална и релационна. Определеността на застъпваната позиция може да обогати с отбелязването на близостта ѝ със символния интеракционизъм, феноменологията на социалния свят, социалния конструктивизъм и частично до херменевтичната традиция. С особена сила това се прави спрямо диалектиката на „Аз-реално“, „Аз-идеално“ и нормативния професионален образ.

В този смисъл Катя Димитрова работи с многослойна онтология на професионалната идентичност, без обаче изрично да артикулира философската традиция, към която принадлежи. Това е едновременно дава предимства, но и се явява условие за някои недоразумения. Предимствата идват предимно от възможността за една интердисциплинарна гъвкавост. А възможните недоразумения биха произтекли от липсата на ясно разграничение между психологически, социални и онтологични нива на анализа.

3. Философска антропология и образ на учителя

Дисертацията имплицитно защитава определена философско-антропологична позиция: че човекът е същество, което се конструира през социалното признание и диалогичното взаимодействие. Това ясно проличава в тезата, че авторитетът на

учителя вече не е даден „по право“, а се изгражда ежедневно чрез удовлетворяване на определени ученически очаквания. Лесно е да се направят историко-философски препратки към, например, Хегеловата идея за признанието, Буберовата диалогичност, както и до социално-конструктивистки модели на идентичността. Но си давам сметка, че дисертацията в крайна сметка не е в научната област на философията и няма нужда посочените философски основания да се развиват детайлно и експлицитно. Но

все пак следва да се посочат рискова от това, че някои концептуални преходи остават по-скоро интуитивни, отколкото строго аргументирани.

4. Нормативност и морална функция на учителя

Като силна страна на дисертацията може да се посочи направения анализ за учителя по Философия и гражданско образование като „граждански ментор“. В него Катя Димитрова разпознава, че преподаването по философски дисциплини не е ценностно неутрална дейност. Понятието за учителя като медиатор между знание, ценности, морална ориентация и социална практика, е разработено последователно.

Особено ценна е тезата, че учителят по ФГО не просто „предава информация“, а **превежда** абстрактните категории (като например: свобода, справедливост, достойнство, отговорност) в практически социални модели на действие (което означава, че ги и **привежда** в действие). Тази линия на анализ има сериозен философски потенциал. Особено ако се вземат под внимание и най-съвременните постижения в областта на философия с деца („Философия за деца“ (напр. Липман, Шарп), „Философско изследване“ (напр. Катрин Маккол), Философско чудене (напр. „Онтоидея“), Сократически диалог (напр. Нелсон), неосократически диалог (напр. Ван Лио), Философско консултиране (напр. Ахенбах, Дафов, Александров) и др.)

5. Концепцията за „образование на бъдещето“

Разглеждането на алтернативни образователни модели Монтесори, Валдорфска педагогика, „Школа 2100“, Khan Academy, и др., е информативно и функционално за общата структура на труда. Въпреки това в тази част се наблюдава известна концептуална неравномерност. Някои примери са представени описателно,

без достатъчна критическа дистанция. На места се смесват педагогически практики; философски концепции; технологични прогнози и публицистични хипотези.

Например дискусията относно възможното „заместване“ на учителя от изкуствен интелект би могла да бъде философски задълбочена чрез философия на технологията, критика на техноутопизма или теория на дигиталната медиация. В настоящия вид тези теми остават по-скоро декларативни.

6. Методология на емпиричното изследване

Изследователски дизайн

Емпиричната част на дисертацията е добре структурирана. Катя Димитрова използва анкетни методи, сравнителен анализ, статистическа обработка и интерпретативен анализ на резултатите. Инструментариумът е разработен на основата на предварително формулирана теоретична рамка и е консултиран с колеги, университетски преподаватели и практикуващи учители. Това повишава съдържателната валидност на изследването. Използването на SPSS и Q Professional за обработка на данните също е положителен показател за методологическа сериозност.

Валидност и надеждност

Отделя специално внимание на валидността и надеждността на изследването, което има своите положителни страни в ясно описаните критерии, експертната оценка на въпросниците, стандартизираните инструкции, голямата извадка, статистическата проверка на различията.

Забелязват се обаче и някои методологически ограничения. Например липсва достатъчно подробно описание на: размера (процент) на извадката, начина на подбор, представителността, социално-демографските характеристики (особено за ученическата група).

Също така не е извършена проверка на вътрешната консистентност. Кандидатът аргументира това с дескриптивния характер на изследването. Въпреки това, при конструиране на комплексен конструкт като „Професионален Аз-образ“,

би било полезно използването на някои от: Алфата на Кронбах (Cronbach’s alpha), факторен анализ или корелационна проверка.

Остава се с впечатлението и за известна зависимост между предварително формулираните теоретични очаквания и интерпретацията на данните. На места емпиричният анализ изглежда по-скоро потвърждаващ, отколкото критично-изследователски.

Анализ на резултатите

Аналитичната част е убедителна и добре организирана. Особено интересен е резултатът, че с напредване на възрастта учениците не намаляват потребността си от личностна и социална подкрепа от страна на учителя, а напротив - тя се засилва. Това е важно емпирично наблюдение, което проблематизира широко разпространени педагогически предположения. Ценен е и изводът, че „чисто човешките качества“, справедливостта, емпатията и диалогичността се оказват по-значими за учениците от чисто методическите характеристики на учителя. Тези резултати имат сериозна практическа приложимост и откриват нови хоризонти пред подготовката на учителите и аргументацията на учителската професия пред властовите институции и обществеността.

7. Академични и академично-приложни приноси

Формулираните приноси като цяло са реални и защитими. Бих откроил следните:

- концептуализирането на „Професионалния Аз-образ“;
- Изграждането на авторски модел;
- Анализът на ученическите очаквания;
- Концепцията за учителя като „граждански ментор“;
- Практическите комуникативни модели;
- Емпиричното проблематизиране на възрастовата динамика.

По този начин се отбелязва и че в представената дисертация се разпознават както теоретични и методически постижения, така и такива с непосредствена практическа приложимост.

8. Критични бележки и препоръки

Наред с отбелязаните по-горе приноси, дисертацията съдържа и някои недостатъци. Например липсва достатъчно ясно философско позициониране, на места терминологията остава концептуално неуточнена („ментор“, „авторитет“, „идентичност“, „ценност“). Освен това на моменти се изпада в една смесване между дескриптивен, нормативен и философски анализ, което само по себе си не е непременно слабост, но за целта следва да се експлицира разликата. Също така не е достатъчно проблематизиран рискът от прекомерна психологизация на учителската роля. Отделно от това се поемат и рискове от гледна точка на една известна идеализация на фигурата на учителя по Философия и Гражданско образование, която идеализация на мен лично много ми допада и бих защитавал със страст, но за жанра на дисертационния текст би следвало да се приведат повече доказателства (било емпирични, било спекулативни). Държа да отбележа, че посочените критични бележки не намаляват общата академична стойност на представената работа.

9. Обобщена оценка

Дисертационният труд на Катя Росенова Димитрова представлява сериозно, самостоятелно и актуално изследване с ясно изразен интердисциплинарен характер. В него личат добрата теоретична подготовка на дисертанта, съдържа реално проведено емпирично изследване, предлага авторски концептуални модели, поставя значими философско-педагогически въпроси, и не на последно място - има практическа приложимост в областта на обучението по философски дисциплини.

10. Заключение

Авторефератът изцяло отговаря на дисертацията.

Нямам съвместни публикации с Катя Димитрова.

Не установих плагиатство в дисертационното изследване.

Въз основа на горното и на представения дисертационен труд, неговите научни приноси, теоретична разработка, емпирична обоснованост и практическа значимост, давам положителна оценка на дисертацията „Очакванията на учениците към учителя по философия и гражданско образование като детерминанта за неговия „Професионален Аз-образ“ (8–12 клас)“ и предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Катя Росенова Димитрова образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по… (Методика на обучението по философски дисциплини).

София

18.05.2026 г.

Рецензент: Veselin Dafov

Digitally signed by Veselin Dafov
Date: 2026.05.19 16:55:06 +03'00'

/проф. д.ф.н. Веселин Дафов/